

І. О. Гуца,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

I. Gushcha,

PhD, Associate Professor of economic theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

THE MECHANISM OF FORMATION OF REGIONAL COMPETITIVENESS

У статті описується механізм формування конкурентоспроможності регіону відповідно до теорії М. Портера. Регіональна конкурентоспроможність розглядається як система, в структурі якої виділено два рівні: мікро- і макроконкурентоспроможність, а також чинники регіональної конкурентоспроможності.

In article describes the mechanism of competitiveness according to the theory of M. Porter. Regional competitiveness is seen as a system, the structure of which determines two levels: micro and macrocompetitiveness, and the factors of regional competitiveness.

Ключові слова: регіон, конкуренція, конкурентоспроможність, регіональна конкурентоспроможність, мікроконкурентоспроможність регіону, макроконкурентоспроможність регіону, мезорівень, мікрорівень.

Key words: region, competition, competitiveness, regional competitiveness, microcompetitiveness, macrocompetitiveness, mezolevel, microlevel.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні концепція регіональної конкурентоспроможності стала дуже популярною. В сучасних умовах поширення глобалізаційних процесів зростає роль та значення активної регіональної політики, де особливої актуальності набуває проблема ефективного використання економічного потенціалу регіонів. Постає об'єктивна необхідність формування і підтримки конкурентоспроможності регіонів, враховуючи як внутрішні так і зовнішні чинники.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню механізму формування і підтримки конкурентоспроможності на всіх рівнях присвячено багато наукових праць. Проблеми конкурентоспроможності є предметом досліджень таких відомих українських і закордонних вчених, як Бельський П.Ю., Відяпіна В.І., Гапоненко А.А., Данилишин Б.О., Райнін І.А., Полунєєв Ю., Леонтьєв В.В. та ін. Дана тематика широко висвітлюється на вищих політичних рівнях. Такий інтерес пояснюється визначальним впливом конкурентоспроможності будь-якого учасника економічних відносин не тільки на результати економічної діяльності, але і на подальше його існування, територіальні межі, політичну і економічну незалежність.

Не дивлячись на те, що в даний час пріоритетність формування і розвитку конкурентоспроможності в структурі державних завдань очевидна, проблемам регіональної конкурентоспроможності приділяється недостатньо уваги. На нашу думку, це може бути пов'язано з тим, що регіональна конкурентоспроможність довгий час не була предметом наукових досліджень. Іншим поясненням може бути те, що категорія "регіональна конкурентоспроможність" досі викликає безліч розбіжностей в науковому середовищі. По-перше, це пов'язано з тим, що багато вчених економістів не виділяють регіон як окремий рівень формування конкурентоспроможності. Інші ж, навпаки, вважають, що регіональна конкурентоспроможність гідна бути предметом окремого вивчення. По-друге, існують розбіжності в думках про те, які чинники є визначальними для формування

регіональної конкурентоспроможності. Деякі науковці вважають, що ці умови повинні створюватися як на державному рівні, так і на місцях. Інші, навпаки, висловлюють думку, що позиції регіону в конкурентній боротьбі залежать від об'єктивних чинників і конкурентоспроможності підприємств регіону. Таким чином, в теорії регіональної конкурентоспроможності можна виділити дві головні проблеми.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є дослідження формування регіональної конкурентоспроможності щодо зазначених проблем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відзначимо, що говорячи про регіон, ми маємо на увазі "область, район, частину країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, щодо стійких економіко-географічних і інших особливостей, що нерідко поєднуються з особливостями національного складу населення" [1, с. 338].

На нашу думку, не можна ставити під сумнів існування регіональної конкурентоспроможності як самостійного напрямку економічного дослідження. Відповідно до тенденції сучасної наукової економічної думки регіон так само є учасником економічної діяльності, як, наприклад, держава або підприємства. Регіон як суб'єкт конкурентних відносин володіє особливими характеристиками, які впливають на формування регіональної конкурентоспроможності і роблять цей механізм абсолютно відмінним від формування конкурентоспроможності країни або підприємства. Ці відмінності обумовлюють необхідність окремого вивчення регіональної конкурентоспроможності:

По-перше, регіон є самостійним суб'єктом економіки внаслідок того, що він володіє регіональною власністю (засоби бюджетних і позабюджетних фондів, регіональні землі, житловий фонд і інші активи, що знаходяться в повній або частковій регіональній власності)

і власними економічними інтересами, що відрізняються від інтересів інших регіонів. Крім того, діяльність регіональних властей володіє певною автономією, обмеженою законодавством країни [2].

По-друге, специфіка регіону визначається мезорівнем, який він займає в структурі господарюючих суб'єктів: з одного боку, він має більшу гнучкість і пристосованість до мінливих зовнішніх умов, порівняно з державою, але, з іншого боку, цілі його діяльності не можуть зводитися лише до отримання прибутку і підвищенню рентабельності, що характерно для мікрорівня, який займають підприємства).

По-третє, конкурентоспроможність регіону принципово відрізняється від змісту поняття "конкурентоспроможність фірми" тим, що фірма, яка стала неконкурентоздатною, припиняє своє існування, а у випадку з регіоном — не спостерігається. В даному випадку поняття "конкурентоспроможність регіону" наближається до поняття "стійкий розвиток".

Як явище, регіональна конкурентоспроможність з'явилася в зв'язку з об'єктивним прогресом ринкової економіки. Розвиток засобів зв'язку, транспортної і фінансової інфраструктури, а потім і процесу глобалізації світової економіки, перетворення безлічі відособлених національних економік на єдиний спільний ринок спричинило посилення мобільності людських ресурсів і капіталу.

Все це посилює важливість особливих конкурентних переваг, властивих тільки конкретному регіону. З'ясувалося, що деякими видами виробництва вигідніше займатися в одному регіоні, тоді як в іншому були б кращі умови для створення підприємства іншого профілю. Американська вчена-економіст Енн Маркузен назвала цей ефект "наявністю липких плям в слизькому просторі" [3].

Найповніше проблему формування і розвитку конкурентоспроможності досліджував М. Портер [4, 5]. Його праці часто використовуються щодо регіонів усередині країни, не дивлячись на те, що предметом його дослідження була національна конкурентоспроможність. На думку А.К. Криворотова: "теорія М. Портера застосовується не тільки на рівні країн, але і на нижчих таксономічних рівнях, таких, як регіон або велике місто" [3, с. 27]. М. Портер показав конкурентоспроможність у вигляді моделі "національного ромба": параметри чинників (природні ресурси, трудові ресурси, інвестиційні ресурси тощо); умови попиту (рівень платоспроможності населення, купівельні переваги, еластичність попиту тощо); споріднені і підтримуючі галузі (забезпечення інформацією, комплектуючими тощо); стратегії фірм, їх структура і конкуренція (створення конкурентного середовища, розвиток конкурентних переваг).

На основі цих чотирьох "детермінант" складається регіональна конкурентоспроможність. Згідно з М. Портером, розвиток конкурентоспроможності здійснюється по чотирьох стадіях [4]:

1. Конкуренція на основі чинників виробництва.
2. Конкуренція на основі інвестицій.
3. Конкуренція на основі нововведень.
4. Конкуренція на основі багатства.

На перших трьох стадіях національна конкурентоспроможність характеризується економічним зростанням. На четвертій стадії, стадії багатства, спостерігається застій і спад.

Цікаво, що важливість тих або інших чинників на різних стадіях розвитку конкурентоспроможності різна. Так, на першій стадії основними чинниками є природні і трудові ресурси.

На другій стадії збільшується важливість капітальних ресурсів.

Третя стадія характеризується зростанням впливу на рівень конкурентоспроможності чинника інновацій, тобто здатності розробляти і упроваджувати різні но-

вовведення у виробництво, проводити якіснішу і приєднати до цінними умовами продукцію.

На четвертій стадії досягається вищий рівень розвитку національної економіки, вичерпання її економічного потенціалу, яке спричиняє за собою зниження конкурентоспроможності.

На нашу думку, питання формування регіональної конкурентоспроможності полягає в системному підході до розуміння даної економічної дефініції.

Регіональна конкурентоспроможність — це багатфакторна економічна категорія, яка діалектично взаємопов'язана з конкурентоспроможністю економіки країни на макро- і мікрорівнях, що відображає здатність регіону витримувати конкуренцію в межах свого конкурентного поля і досягати стратегічних цілей свого довгострокового розвитку.

У структурі регіональної конкурентоспроможності нами виділено два рівні — макро- і мікроконкурентоспроможність регіону. Логіка нашого дослідження формувалася на основі теорії, яка розглядає регіон як квазідержаву.

Відповідно до цієї теорії регіон є відособленою частиною національної економіки, яка володіє достатньо великими владними повноваженнями, фінансовими, людськими і матеріальними ресурсами і в своєму розвитку переслідує власні цілі. В той же час методика аналізу і оцінки національної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) заснована на виділенні і вивченні конкурентоспроможності країни на макро- і мікрорівні. Розглядаючи регіон як квазідержаву, вважаємо правомірними застосувати даний підхід і до регіонів усередині країни. На нашу думку, макроконкурентоспроможність регіону це здатність регіону в умовах конкурентної боротьби і ринкової економіки досягати стратегічних цілей довгострокового розвитку, відстоювати стратегічні інтереси регіону як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Мікроконкурентоспроможність регіону — це здатність регіону в особі його комерційних і некомерційних організацій отримувати доступ до закордонних ринків збуту і протистояти іноземним конкурентам, якісно і кількісно задовольняти попит іноземних споживачів і інвесторів, при цьому забезпечуючи реалізацію власних цілей і отримання прибутку.

Вважаємо, що формування макро- і мікроконкурентоспроможності регіону відбувалося одночасно, а і розвиток взаємозв'язаний і взаємообумовлений.

З вищесказаного випливає, що вчені-економісти дотримуються різних думок щодо, які чинники формування регіональної конкурентоспроможності вважати головними, а які — другорядними. В зарубіжній і вітчизняній економічній літературі зустрічаються різні класифікації чинників конкурентоспроможності. Принципова відмінність в підходах до вивчення і ранжирування чинників конкурентоспроможності між українськими і зарубіжними дослідженнями полягає в тому, що вітчизняні вчені, хоча і визнають важливість інституційного чинника у формуванні регіональної конкурентоспроможності, але головними є ресурсні і інфраструктурні чинники. Тоді як зарубіжні дослідники основним чинником вважають умови, в яких відбувається формування регіональної конкурентоспроможності.

Деякі економісти у вивченні регіональної конкурентоспроможності спираються переважно на один або групу взаємопов'язаних чинників. Наприклад, у сучасних умовах підкреслюється значущість чинників інформації, науково-технічних знань і інновацій. Деякі вчені об'єднують поняття "інвестиції" і "інновації" в "інвестиційно-інноваційний потенціал", що також є чинником підвищення регіональної конкурентоспроможності.

Оскільки регіональна конкурентоспроможність нами розглядається як система, складовими елементами якої є макро- і мікроконкурентоспроможність регіону, доцільно буде розподілити чинники формування

регіональної конкурентоспроможності за цими рівнями.

Макроконкурентоспроможність регіону визначають наступні чинники: ясність, розробленість і визначеність регіонального законодавства; політичний імідж представників регіональної влади; рівень доходів населення в регіоні; національні і статеві характеристики населення; статус регіону (депресивний, такий, розвинутий, відсталий тощо); особливості економіко-географічного положення; забезпеченість регіону природними ресурсами; рівень монополізації регіональної економіки; екологічна ситуація в регіоні тощо.

Чинниками мікрорівня регіональної конкурентоспроможності є чинники, які є у розпорядженні підприємств і організацій і які дозволяють їм залишатися конкурентоздатними.

До цієї групи відносяться, перш за все, якість і ціна виробленої продукції підприємств регіону, діловий імідж керівників і організацій, наявність і ступінь популярності торгових марок, брендів, технології виробничих процесів, особливості організаційної структури підприємств, рівень компетентності співробітників, кадрова політика, рівень соціальної відповідальності компаній.

Мікроконкурентоспроможність визначають також чинники зовнішнього оточення: інтенсивність конкуренції на внутрішніх ринках, розвиненість інформаційної інфраструктури, адекватність внутрішньої пропозиції попиту по кількості і якості.

Також чинники конкурентоспроможності регіону узагальнено можна класифікувати за ступенем визначеності їх впливу на конкурентоспроможність регіональної економіки: прямі чинники конкурентоспроможності (політична стабільність, макроекономічна ситуація, законодавство, економіко-географічне положення, природні ресурси, рівень інвестиційної привабливості регіону, конкурентне середовище, діловий клімат, інноваційний потенціал, транспортна інфраструктура, інформаційна інфраструктура, енергетична інфраструктура, рівень злочинності) та опосередковані (податкове регулювання, трудові ресурси, рівень доходів населення, ємкість внутрішнього ринку, високі вхідні бар'єри на внутрішній ринок).

Прямі чинники регіональної конкурентоспроможності роблять безумовно позитивний вплив на конкурентоспроможність регіону. Характер впливу опосередкованих чинників на конкурентоспроможність регіону визначається цілями і засобами інвестування в регіональну економіку, часткою ринку, яку займає виробник, засобом реалізації виробленої продукції тощо.

До опосередкованих чинників нами віднесено, перш за все, податкове регулювання. Це пояснюється тим, що дуже високий рівень оподаткування знижує стимули до економічної активності. І, навпаки, надання податкових пільг і преференцій на рівні регіону може призвести до несприятливих змін у конкурентному середовищі як в самому регіоні, так і за його межами.

Наявність трудових ресурсів у великій кількості, з одного боку, позитивно впливає на регіональну конкурентоспроможність: підвищується конкуренція на ринку праці, відповідно, зростає рівень компетентності працівників, стримується зростання заробітної плати при підвищенні рівня продуктивності праці.

Але, з іншого боку, достаток і доступність трудових ресурсів знижують потребу в розвитку ресурсозберігаючих, інтенсивних технологій виробництва, уповільнюють процеси впровадження інновацій у виробничі процеси.

Рівень доходів населення регіону нами віднесений до опосередкованих чинників, оскільки високий рівень доходів підвищує купівельну спроможність населення, але і збільшує частку фонду оплати праці в собівартості, що відображається в ціні готової продукції.

Велика місткість внутрішньорегіонального ринку є привабливим чинником для зовнішніх інвесторів і поста-

чальників продукції. Але, з іншого боку, незначна місткість ринку спонукає підприємства регіону проводити активнішу зовнішньоекономічну політику, шукати ринки збуту за межами свого регіону і країни, що позитивно позначається на їх конкурентоспроможності і конкурентних позиціях самого регіону.

Високі вхідні бар'єри на внутрішній ринок також неоднозначно впливають на конкурентоспроможність економіки, негативний вплив є в складності проникнення на регіональні ринки, а позитивний — в тому, що якщо той або інший виробник знайшов свою ланку на даному ринку, то високі вхідні бар'єри захистять його від небажаної конкуренції.

ВИСНОВКИ

У цілому аналіз чинників конкурентоспроможності дав можливість зробити наступні висновки: по-перше, жоден регіон не може володіти одночасно всіма видами конкурентних переваг, по-друге, володіння тим або іншим видом конкурентної переваги ще не дає підстави вважати регіон конкурентоздатним, по-третє, при оцінці конкурентоспроможності регіону потрібно враховувати як можна більшу кількість чинників — це дозволить підвищити рівень точності оцінки, по-четверте, велика кількість чинників (вага яких в даний час збільшується) піддається різним методам управління.

Таким чином, зростання регіональної конкурентоспроможності є невід'ємною умовою підвищення якості і рівня життя, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і модернізації економіки.

Література:

1. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. — М.: Книжный мир, 2000. — 895 с.
2. Калюжнова Н.Я., Фиц Д. Сущность конкурентоспособности регионов и ее роль в механизме регионального развития: Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность: монография / Под научной ред. Н.Я. Калюжновой, К.Л. Лидина, А.Я. Яковсона. — М.: ТЕИС, 2003. — С. 51—56.
3. Криворотов А.К. Роль государства в повышении конкурентоспособности регионов (на примере политики Норвегии в Заполярье): автореф. дис... канд. экон. наук: защищена 2004 г. / А.К. Криворотов. — Москва.
4. Портер М.Е. Стратегия конкуренции: Методика анализа галузей і діяльності конкурентів: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 390 с.
5. Porter M., Ketels C.H.M. UK Competitiveness: Moving to the Next Stage. — DTI Economics Paper 3. — London: Department of Trade and Industry. — 2003.

References:

1. Borisov, A.B. (2000), Bol'shoj jekonomicheskij slovar' [Great Dictionary of Economics], Knizhnyj mir, Moscow, Russia.
2. Kaljuzhnova, N.Ja. Fic, D. (2003), Sushhnost' konkurentosposobnosti regionov i ee rol' v mehanizme regional'nogo razvitija: Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost' [The essence of the region's competitiveness and its role in the mechanism of regional development: The region at the crossroads of East and West: Globalization and Competitiveness], RAGS, Moscow, Russia.
3. Krivorotov, A.K. (2004), Rol' gosudarstva v povyshenii konkurentosposobnosti regionov [The state's role in improving the competitiveness of the regions], TEIS, Moscow, Russia.
4. Porter, M.E. (1998), Strategija konkurencii: Metodika analizu galuzej i dij'al'nosti konkurentiv [Competitive strategy: Methodology of industries and competitors], Osnovi, Kyiv, Ukraine.
5. Porter, M. and Ketels, C. (2003), "UK Competitiveness: Moving to the Next Stage", DTI Economics Paper 3, London: Department of Trade and Industry.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2015 р.